
KS. MAREK JODKOWSKI*

Z DZIEJÓW KATOLICKIEJ PLACÓWKI DUSZPASTERSKIEJ W OLECKU W XIX I PIERWSZEJ POŁOWIE XX WIEKU

Olecko położone na wschodnich krańcach Pojezierza Mazurskiego należy do miast o bogatej historii. Jego dzieje nie budziły jednak szczególnego zainteresowania wśród polskich oraz niemieckich badaczy przeszłości. Ostatecznie w 2010 r. grupa historyków związanych z Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie opracowała pierwszą polską monografię historii Olecka¹. W rzetelny sposób przedstawiła polityczne, gospodarcze i kulturalne korzenie tego miasta. Paragraf o stosunkach wyznaniowych w XIX-wiecznym Olecku zredagował Tomasz Chrzanowski², który usystematyzował istotne wydarzenia dotyczące katolickiej placówki duszpasterskiej oraz uwypuklił wkład kolejnych księży diecezji warmińskiej w jej rozwój. Cennym opracowaniem dotyczącym tej tematyki jest również artykuł ks. Wojciecha Guzewicza pt. *Zarys dziejów parafii rzymskokatolickich w Olecku*³. Autor ukazał sytuację oleckich placówek duszpasterskich w kontekście geograficzno-społecznym i kulturowym. Skoncentrował się jednak na funkcjonowaniu parafii i ich specyfice w drugiej połowie XX i na początku XXI wieku.

Powyższe prace nie wyczerpują bogactwa zagadnień związanych z genezą i rozwojem oleckiej kuracji, stanem obiektów kościelnych, czy sytuacją finansową placówki w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Aby je uzupełnić, należy skoncentrować się przede wszystkim na analizie archiwaliów zdeponowanych w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie oraz Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego, które mieści się w Bonifatiuswerk w Paderborn. Stowarzy-

---

* Ks. Marek Jodkowski – doktor nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła, magister historii sztuki, Katedra Historii Kościoła i Dziedzictwa Kulturowego UWM w Olsztynie; e-mail: ksmarekj@wp.pl

¹ *Dzieje Olecka 1560-2010*, red. S. Achremczyk, D. Bogdan, J. Chłosta i in., Olecko 2010.

² T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, s. 249-266.

³ W. Guzewicz, *Zarys dziejów parafii rzymskokatolickich w Olecku*, w: *Ziemia olecka na początku XXI wieku*, red. J. Krajewski i W. Guzewicz, Olecko 2004, s. 143-176.

szenie wspierało Kościół katolicki w diasporze, finansując prace remontowo-budowlane oraz pensje duszpasterzy i pracowników kościelnych.

Geneza erygowania oleckiej stacji misyjnej

Zmiany społeczno-polityczne w państwie pruskim, które dokonywały się w połowie XIX wieku, umożliwiły Kościołowi katolickiemu organizowanie nowych placówek duszpasterskich na obszarach zdominowanych przez protestantów⁴. Dzięki staraniom biskupa warmińskiego Józefa Ambrozego Geritza i wydatnej pomocy warmińskiego Towarzystwa św. Wojciecha erygowano w 1853 r. stację misyjną w Olecku. Na jej potrzeby zakupiono nieruchomość gruntową wraz z domem i budynkami gospodarczymi. Jej częścią był ogród i plac pod budowę kościoła⁵. Pierwszym kuratusem w Olecku mianowano 22 maja 1853 r. ks. Johanesa Osinskiego⁶. Zgodnie z zarządzeniem biskupa warmińskiego z 17 czerwca 1853 r. wspomnianemu kuratusowi powierzono organizowanie duszpasterstwa katolickiego w powiecie oleckim. Msze św. sprawowano wówczas na plebanii. Dość szybko jednak warunki lokalowe okazały się niewystarczające wobec powiększającej się liczby wiernych. Podjęto zatem decyzję o budowie kościoła. Warto w tym miejscu podkreślić, że „odpowiednia” liczba wiernych, gwarancja uposażenia duszpasterza oraz posiadanie własnego kościoła mogły stanowić atut w ubieganiu się u władz państwowych o przyznanie stacji misyjnej w Olecku statusu pełnoprawnej placówki duszpasterskiej. W praktyce już od 1855 r. Olecko wymieniano jako kurację. Niestety, zgodnie z rozporządzeniem rejencji gąbińskiej z 8 czerwca 1861 r. zaaprobowano jedynie pastoralną działalność kuratusa wobec katolickich mieszkańców placówki. Oznaczało to m.in. możliwość prowadzenia ksiąg parafialnych. Stacja misyjna w Olecku nie była zatem pełnoprawną parafią, ani nawet uznana przez państwo kuracją⁷. Brak osobowości prawnej mógł przyczynić się

⁴ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1, *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 17-19.

⁵ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), AB II A 12 (10 VIII 1871); W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, wyd. 2, Olsztyn 1925, s. 50; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 42.

⁶ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 2, *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 201; por. T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, s. 263-263.

⁷ W niniejszym artykule przyjęto zasadę określania stacji misyjnej w Olecku mianem „kuracji” jeszcze przed jej zatwierdzeniem przez władze państwowe, zaś kapitał dotacji na rzecz duszpasterzy oleckich nazwano tradycyjnie tzw. kapitałem fundacji proboszczowskich.

do wielu problemów stacji misyjnej, wśród których należy wymienić przede wszystkim regulacje finansowe oraz możliwość otrzymywania państwowych dotacji⁸. Biskup warmiński nadał 31 marca 1871 r. placówce misyjnej w Olecku status parafii misyjnej, a tym samym potwierdził pastoralną działalność duszpasterza oleckiego (którego nazwano proboszczem misyjnym) w powiatach gołdapskim i oleckim⁹. Niestety, tej decyzji nie zaaprobowwały władze państwowe, w związku z czym placówka pozostawała nadal stacją misyjną. Odmowa mogła być podyktowana niewielką liczbą katolików mieszkających na obszarze placówki duszpasterskiej, a zwłaszcza w samym Olecku. Warto także pamiętać, że zimą 1868/1869 rozprzestrzeniła się epidemia tyfusu w tym mieście. Spośród 655 dotkniętych tą chorobą mieszkańców, zmarły 44 osoby¹⁰. Być może byli wśród nich również katolicy. W 1877 r. ks. Karl Schneider odnotował jedynie 20 oleczan tej konfesji¹¹. Warto jednak zauważyć, że dane statystyczne przytaczane przez oleckich duszpasterzy odbiegały od zestawień opracowanych przez administrację państwową. Tomasz Chrzanowski ustalił na podstawie powszechnych spisów ludności, że w 1867 r. wyznanie katolickie deklarowało 49 osób, w 1871 r. – 69, w 1885 r. – 87, w 1895 r. – 86, natomiast w 1905 r. – 129¹². W 1899 r. rejencja gąbińska odrzuciła prośbę dotyczącą zmiany statusu oleckiej placówki ze względu na spadek liczby wiernych¹³. Ostatecznie ustanowiono ją kuracją dopiero w 1929 r. Władze państwowe uznały wówczas tę decyzję za prawomocną¹⁴.

⁸ Por. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1929, nr 5, s. 47; zob. także W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie...*, s. 50; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 43; W. Guzewicz, *Zarys dziejów...*, s. 145; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, cz. 1, *Studium prozopograficzne*, s. 20; J. Obłąk, *Kult św. Wojciecha w diecezji warmińskiej*, „*Studia Warmińskie*” 3(1966), s. 17; T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, s. 263.

⁹ „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1871, nr 23, s. 139.

¹⁰ Ch. Grigat, *Die Geschichte des Kreises Treuburg*, Treuburg 1938, s. 105; A. Wakar, *Zarys historyczny*, w: *Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, red. A. Wakar i in., Olsztyn 1974, s. 141. Według informacji zapisanych przez Christiana Grigata, wśród ludności ewangelickiej panowało wówczas przeświadczenie, że chorzy szybciej odzyskają zdrowie, jeśli będzie prosił o to ksiądz katolicki i jeśli złoży ofiarę w kościele katolickim; zob. tamże.

¹¹ Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn (dalej: Arch. Paderborn), Teczka: Marggrabowa (1877).

¹² T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, s. 246.

¹³ Zob. W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie...*, s. 50; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 43.

¹⁴ „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1829, nr 5, s. 48.

Neogotycki kościół z czerwonej cegły, z wyodrębnionym prezbiterium od wschodu, wzniesiono w latach 1859-1861¹⁵. Poświęcenie świątyni miało miejsce 1 grudnia 1861 r. Jej konsekracja, ku czci Krzyża Świętego i św. Wojciecha, której przewodniczył biskup Antoni Frenzel, odbyła się 27 sierpnia 1862 r.¹⁶ W 1894 r. podano wymiary nowego obiektu sakralnego: długość – 96 stóp, natomiast szerokość – 38 stóp¹⁷. Na początku lat dwudziestych XX wieku informowano, że jej powierzchnia odpowiada liczebności miejscowej wspólnoty. Kościół posiadał bowiem 96 miejsc siedzących i ok. 300 stojących. Do tego należało doliczyć 5 ławek z 25 miejscami siedzącymi na chórze muzycznym¹⁸.

Szkołę katolicką w Olecku erygowano prawdopodobnie w 1866 roku¹⁹ Dość szybko jednak ją rozwiązano ze względu na niewielką liczbę uczniów, którzy i tak w większości wywodzili się spoza Olecka. Warto nadmienić, że w 1872 r. w pobliżu miasta i w odległości do 2 mil mieszkało jedynie 15 katolickich dzieci w wieku szkolnym. Tegoż roku kuratus zgłaszał potrzebę utworzenia domu katechetycznego, ponieważ dzieci z rodzin katolickich i mieszanych wyznaniowo uczestniczyły w zajęciach szkół protestanckich. Rozproszenie ludności katolickiej na obszarze kuracji uniemożliwiałoby jednak wskazanie miejsca, gdzie taka placówka mogłaby zostać erygowana²⁰.

W XIX i pierwszej połowie XX wieku w Olecku pracowali następujący duszpasterze katolicy, którzy pełnili urząd kuratusa bądź proboszcza: Johannes Osinski (od 1853 r.), Karl Schneider (od 1867 r.), Joseph Knorr (od 1885 r.), Franz Schnarbach (od 1891 r.), Bernhard Zimmermann (od 1900 r.), Franz Biernath (od 1911 r.), Johannes Zink (od 1919 r.), Karl Langwald (od 1927 r.) i Arthur Schulz (od 1935 r.)²¹.

¹⁵ AAWO, AB IV 26, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1894; W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie...*, s. 50; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 43; T. Chrzanowski, *Olecko w XIX wieku*, s. 263; K. Krech, *Treuburg. Ein Grenzkreis in Ostpreußen*, Leer 1990, s. 46; W. Guzewicz, *Zarys dziejów...*, s. 151.

¹⁶ AAWO, AB I Q 13 (Marggrabowa 1921); P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 43; *Rocznik Diecezji Warmińskiej 1985*, Olsztyn 1985, s. 330.

¹⁷ AAWO, AB IV 26, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1894. W 1921 r. odnotowano, że długość świątyni wynosi 23,80 m, szerokość – 9,70 m, zaś wysokość – 10 m; zob. AAWO, AB I Q 13 (Marggrabowa 1921); zob. także W. Guzewicz, *Zarys dziejów...*, s. 151-152.

¹⁸ AAWO, AB I Q 13 (Marggrabowa 1921).

¹⁹ Por. AAWO, AB II A 12 (10 VIII 1871).

²⁰ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1877).

²¹ A. Kopiczko, *Katalog duchowieństwa katolickiego w diecezji warmińskiej (do 1945 roku)*, Olsztyn 2003, s. 38; por. W. Guzewicz, *Zarys dziejów...*, s. 147.

Troska o budynki kościelne

Zaledwie kilka lat po wybudowaniu katolickiej świątyni w Olecku okazało się, że do wykonania cegieł kształtówek użyto niewłaściwego materiału, co spowodowało ich kruszenie się. Do 1869 r. część z nich wymieniono²². Przez długie lata nie ukończono także budowy wieży usytuowanej na osi kościoła, od zachodu²³. Zawieszono w niej jedynie dzwon i przekryto ją słomianym dachem. Nieco później dobudowana zakrystia była z kolei niewielkim pomieszczeniem z dachem o niskim kącie nachylenia, przekrytym dachówką. W protokole powizytacyjnym z 1869 r. uwypuklono błędy techniczne takiej konstrukcji. Sugerowano położyć na dachu blachę cynkową lub papę, które lepiej chroniłyby strukturę obiektu przed wodą deszczową. We wnętrzu kościoła, przed ołtarzem głównym raziły swym widokiem niczym nie pokryte, surowe schody²⁴.

Trudne warunki materialne oleckiej wspólnoty katolickiej przekładały się na opóźnienia w wykonywaniu remontów oraz kompletowaniu elementów wyposażenia wnętrza świątyni. Na dodatek, w 1870 r. ukradziono z zakrystii kielich z pateną oraz nowo posrebrzane naczynia na oleje święte. Zostały one tymczasowo zastąpione cynowymi. W kościele brakowało także białej kapy²⁵. W czasie wizytacji przeprowadzonej w 1874 r. dziekan sambijski Juliusz Dinder ubolewał, że oleckie organy stoją bezużyteczne, co wpływa negatywnie zarówno na śpiew wiernych, jak i na sam instrument²⁶. Rok później dzięki nadzwyczajnej donacji 100 marek wykonano szafę na paramenty liturgiczne, zmieniono obejście wokół ołtarza oraz ufundowano świecznik ołtarzowy w miejsce dotychczasowego z drewna²⁷. O kolejne utensylia do oleckiej świątyni zabiegał w 1879 r. dziekan sambijski kierując prośbą do Towarzystwa Paramentowego w Braniewie²⁸. W 1884 r. przeprowadzono w kościele kilka prac

²² AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1869.

²³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872); Missionsbericht v. J. 1888; Missionsbericht vom Jahre 1895; Missionsbericht vom Jahre 1902.

²⁴ AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1869.

²⁵ AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Königsberg im Jahre 1870.

²⁶ AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1874. O wakującym etacie organisty wspomniano także w kolejnych wizytacjach dekanalnych; zob. AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1875; Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1877; Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1879.

²⁷ AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1875.

²⁸ AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1879.

naprawczych²⁹, natomiast dwa lata później postulowano, aby zmienić posadzkę, ponieważ ceglana nie spełniała należycie swojej funkcji. Ponadto zgłaszano konieczność ufundowania chrzcielnicy³⁰. W 1888 r. odnotowano, że wnętrze świątyni wygląda zadowolająco³¹.

W 1872 r. kuratus mieszkał w dwóch szczytowych pokojach budynku, w którym wcześniej znajdowała się prywatna szkoła katolicka i mieszkanie nauczyciela. Własnością miejscowej kuracji były także stodoła i stajnia. Wymienione obiekty znajdowały się w złym stanie technicznym³². Niestety, z powodu braku środków finansowych, przez dłuższy czas powstrzymywano się przed wzniesieniem nowego domu parafialnego oraz zabudowań gospodarczych³³. W związku z tym władze diecezjalne 14 stycznia 1887 r. wydały rozporządzenie, aby gromadzeniem funduszy na przeprowadzenie prac budowlanych zajął się olecki kuratus, pomijając przewidzianą w takich przypadkach procedurę kumulacji kapitału budowlanego przy placówkach duszpasterskich. Ks. Knorr stanął w obliczu niełatwego zadania, ponieważ miejscowa wspólnota katolicka nie była w stanie sfinansować inwestycji³⁴. Większość jej członków żyła w ubóstwie, a na dodatek obserwowano migrację Mazurów z Prus Wschodnich do dynamicznie rozwijających się ośrodków przemysłowych zachodnich części Niemiec w poszukiwaniu zatrudnienia. Olecki kuratus zwracając się z prośbą o zapomogę do zarządu generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn w 1890 r. informował, że dalsze remonty wykonywane przy popadającej w ruinę plebanii nie przyniosą już pożądanego efektu. Wspomniane stowarzyszenie przekazało wówczas 1000 marek na nową inwestycję³⁵. Prace rozpoczęto po Wielkanocy 1892 r. Plebanię planowano ukończyć do 1 października 1892 r., natomiast budowy obiektu gospodarczego nie można było kontynuować ze względu na brak funduszy. Należy nadmienić, że koszty wzniesienia domu parafialnego opiewał na 14 000 marek. We

²⁹ Zob. AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1884.

³⁰ AAWO, AB IV 34, Bericht über die Visitation der Kirchen des Dekanats Masuren im Jahre 1886. O potrzebie położenia flizowej posadzki w Olecku informowano jeszcze raz w protokole powizytacyjnym z 1894 r.; zob. AAWO, AB IV 26, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1894.

³¹ AAWO, AB IV 26, Visitationsbericht über das Dekanat Samland pro 1888.

³² Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872).

³³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (17 II 1880).

³⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht v. J. 1888.

³⁵ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Gesuch um Beihilfe zum Neubau des Pfarrhauses in Marggrabowa, Diözese Ermland (26 IX 1890).

wrześniu 1892 r. brakowało jeszcze 3000 marek. Do tego dochodziły koszty wystawienia budynku gospodarczego szacowane na 2000 marek. Miejscowa ludność katolicka nie zdołałaby jednak zgromadzić 5000 marek. Kuratus ponownie zwracał się z prośbą o zapomogę do zarządu generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn. Ostatecznie w lutym 1893 r. przekazano na ten cel 3000 marek z komitetu diecezjalnego tego stowarzyszenia³⁶.

Po wybudowaniu plebanii i obiektu gospodarczego zaplanowano instalację nowego ołtarza głównego w oleckiej świątyni. Do 1903 r., a zatem przez kilkadziesiąt lat od jej wybudowania, brakowało licznych elementów wyposażenia wnętrza sakralnego: ołtarzy bocznych, stacji Drogi Krzyżowej oraz obrazów. Dzięki wydatnej pomocy niewymienionej z nazwiska kobiety oraz zgromadzonemu przez kuratusa kapitałowi ufundowano ołtarz główny za 1800 marek, zaciągając pożyczkę o wartości 300 marek³⁷. Ważnym zadaniem stojącym przed oleckim duszpasterzem pozostawało ukończenie budowy wieży świątynnej. Z biegiem czasu spróchniało oszalowanie i belki wieży, co zmniejszyło ochronę przed zgubnym działaniem warunków atmosferycznych. Woda deszczowa przedostawała się do wnętrza, niszcząc niewielkie organy w kościele. Również mury świątynne zaczęły się kruszyć, a na dodatek w niewielkiej zakrystii panowała wilgoć uniemożliwiająca przechowywanie kościelnych paramentów. Kosztorys prac remontowo-budowlanych przy wieży kościoła, opracowany z polecenia biskupa warmińskiego, opiewał na 6600 marek³⁸. W marcu 1903 r. zarząd generalny Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn przekazał na ten cel 500 marek³⁹, zaś komitet diecezjalny stowarzyszenia – 3000 marek⁴⁰. W trakcie prac okazało się, że skala destrukcji belek na wieży kościoła jest znacznie większa niż przypuszczano. Poza tym mury świątyni i dach wymagały przeprowadzenia pilnych remontów. W wielu miejscach należało przełożyć lub uzupełnić wybrakowane cegły. Kuratus nosił się także z zamiarem rozbudowy zakrystii. Ostateczne koszty inwestycji miały zatem wzrosnąć o 1450 marek⁴¹. Z informacji przekazanych przez ks. Johanna Szadowskiego wynika, że wieżę ukończono w 1907 r. Po trzech la-

³⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (12 IX 1892).

³⁷ Op. cit. (25 II 1903).

³⁸ Op. cit. (25 II 1903); (3 III 1903).

³⁹ Op. cit. (1 IV 1903).

⁴⁰ „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1904, nr 5, s. 60.

⁴¹ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (20 VII 1904); zob. również Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (19 IX 1904).

tach nowo położone cegły zaczęły się kruszyć⁴². Ponowny remont wieży przeprowadzono w 1912 r.⁴³

Przez pośrednictwo zarządu generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn olecki kuratus zwracał się z prośbą o ufundowanie obrazów do dojazdowych stacji duszpasterskich w Borawskich i Koziej Górze (niem. Ziegenberg). Miały one służyć jako nastawy ołtarzowe, bowiem dotychczas sprawowano liturgię przy nakrytych obrusem stołach. W 1904 r. chęć przekazania malowideł zadeklarował ks. Maximilian Raczek będący proboszczem w Pokoju na Śląsku oraz M. Wagenplatt z Werden⁴⁴. Tego samego roku ks. Zimmermann wyszedł z inicjatywą odlania kolejnych dzwonów do oleckiego kościoła, ponieważ jak dotąd posiadano jedynie jeden, który na dodatek wydawał dość osobliwy dźwięk. Poza ustalonym porządkiem kuratus powstrzymywał się przed jego użyciem, ponieważ brzmiał podobnie do alarmu przeciwpożarowego⁴⁵. Należy przypuszczać, że został przetopiony, ponieważ na wieży kościelnej jeszcze w 1904 r. zawieszono aż trzy dzwony odlane w zakładzie ludwisarskim „Franz Schilling Söhne“ z Apoldy, które ważyły 450, 310 i 205 kg⁴⁶. Dwa z nich padły następnie ofiarą przemysłu zbrojeniowego.

Pierwsza wojna światowa była trudnym czasem dla oleckiej wspólnoty katolickiej. W czasie działań militarnych rozbito kilka szyb w kościele, jednak rosyjska pieczęć zawieszona na drzwiach świątyni stanowiła ochronę przed ewentualnym rabunkiem. Ucierpiały oratoria w Koziej Górze i Borawskich, z których zrabowano nakrycia ołtarza, bieliznę kościelną i szaty liturgiczne. Niemal całkowicie zniszczono wnętrze plebanii. Zabrano m.in. ubrania, zasłony i dywany. Meble częściowo skonfiskowano, a częściowo uszkodzono bądź całkowicie zdemastowano. Księgi i akta parafialne po okupacji miasta leżały podarte na podłodze domu parafialnego i w wykopie, w którym znajdował się na-

⁴² AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1910.

⁴³ AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland für das Jahr 1912. Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku przekazało wówczas na ten cel 2200 marek; zob. „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” 1913, nr 12, s. 142.

⁴⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (19 II 1904).

⁴⁵ Op. cit. (26 I 1904).

⁴⁶ Por. M. Jodkowski, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821-1945*, Olsztyn 2011, s. 106.

wóz. Utracono przez to więcej niż połowę urzędowych teczek, w tym również księgi chrztów. Straty wojenne szacowano na ok. 9000 marek⁴⁷.

Sytuacja ekonomiczna państwa, skąpe uposażenie oleckiej kuracji, a w konsekwencji brak środków na cele remontowe spowodowały stopniową degradację oleckiej świątyni. Ze sprawozdania wysłannika Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn, który w 1933 r. wizytował placówki diaspory katolickiej dotowane przez tę organizację wynika, że wspomniany kościół znajdował się w bardzo złym stanie. Zakrytę, jego zdaniem, usadowiono zbyt głęboko, co przyczyniło się do zgubnych skutków działania wilgoci⁴⁸. O budowie nowej zdecydowano na zebraniu Zarządu Kościelnego 19 marca 1933 r. Zgodnie z kosztorysem przedsięwzięcie miało kosztować 821,86 marek, co znacznie przekraczało możliwości finansowe miejscowej placówki duszpasterskiej. Prośba skierowana do powyższego stowarzyszenia o dofinansowanie została rozpatrzona pozytywnie, dzięki czemu wiosną tegoż roku przekazano na rzecz kuracji oleckiej 600 marek⁴⁹.

Dojazdowe stacje duszpasterskie

Opieką duszpasterską otaczano nie tylko katolicką ludność Olecka i okolic. Dzięki pomocy działającego w diecezji warmińskiej Towarzystwa św. Wojciecha pozyskano we wsi Borawskie nieruchomość o wielkości ok. 30 morgów. Znajdował się na niej dom, stodoła i stajnia. Budynek mieszkalny miał zostać adoptowany na cele edukacyjne. Należy dodać, że w 1872 r. odnotowano około 30 katolickich dzieci w tej miejscowości, które uczęszczały do protestanckich placówek oświatowych. Do otwarcia szkoły katolickiej jednak nie doszło. Warto nadmienić, że jeszcze w 1872 r. nie sprawowano mszy św. w opisywanej stacji duszpasterskiej. Zresztą zakupioną nieruchomość cały czas wydzierżawiano, łącznie z budynkami. Jeśli miał miejsce pogrzeb, liturgię celebrowano w domu zmarłego⁵⁰. W 1880 r. informowano, że obiekty gospodarcze

⁴⁷ F. Biernath, Marggrabowa, w: *Der Feind im Land. Berichte ermländischer Geistlicher über Ostpreußens Russenzeit 1914/15*, red. B. Schwark, Braunsberg 1915, s. 35; *Aus der Russenzeit in Ostpreußen*, „Bonifatiusblatt” 1916, nr 2, s. 49; zob. także J. Chłosta, *Olecko w latach 1914-1945*, w: *Dzieje Olecka 1560-2010*, s. 333-342.

⁴⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg (Aus dem Bericht Erdle, 11 III 1933).

⁴⁹ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg (20 III 1933); zob. także Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg (Auszug aus dem Protokollbuch des Kirchenvorstandes der katholischen Kirchengemeinde zu Treuburg, 19 III 1933).

⁵⁰ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872); Treuburg (3 VI 1929). W protokole powizytacyjnym z 1909 r. dziekan dekanatu sambijskiego ks. Johannes Szadowski

uległy spaleniu. W tymże roku zamierzano przystąpić do budowy nowych oraz zatroszczyć się o odprawianie mszy św. w tej miejscowości⁵¹. Inwestycję ukończono prawdopodobnie w 1883 r.⁵² Wraz z upływem lat drewniany dom, w którym urządzono oratorium, znajdował się w coraz gorszym stanie technicznym. Kosztorys generalnego remontu obiektu, opracowany w 1929 r., opiewał na 5000 marek. Miejscowa ludność katolicka, składająca się głównie z chłopów małopolskich, nie mogła sfinansować inwestycji. Należy dodać, że we wspomnianym czasie liczba katolików należących do opisywanej stacji duszpasterskiej wynosiła 42. Oprócz tego, na jej obszarze przebywało ok. 20 polskich robotników sezonowych. Ostatecznie olecki duszpasterz przedłożył władzom diecezjalnym propozycję sprzedaży dotychczasowych kościelnych nieruchomości i kupna działki o powierzchni dwóch morgów w Borawskich, która miała być wystawiona na sprzedaż łącznie z murowanym domem i stajnią. Po niewielkich modyfikacjach ten dom mógł zostać zaadoptowany na cele kultu religijnego. Koszty nabycia szacowano na 5000-6000 marek, zaś sprzedaż posiadanej nieruchomości przyniosłaby ok. 9000 marek. Zrealizowanie inwestycji było ograniczone jedynie czasem dzierżawy kościelnych gruntów, który upływał dopiero 1 października 1930 r. Olecki duszpasterz dostrzegł rozwiązanie tej sytuacji w zaciągnięciu bezprocentowej pożyczki o wartości 5000 marek, o którą zabiegał w zarządzie generalnym Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn⁵³. Niestety, z powodu braku środków finansowych stowarzyszenie jej nie udzieliło⁵⁴.

Kolejną parcelę z myślą o celach edukacyjnych zakupiono w osadzie Kozia Góra w powiecie gołdapskim, oddalonej ok. 23 km od Olecka. Do wspomnianej nieruchomości należał dom mieszkalny oraz ogród. Wprawdzie erygowano w nim prywatną szkołę katolicką, jednak szybko ją rozwiązano. Powodów było wiele. Przede wszystkim uważano, że osada nie miała szczęścia do nauczycieli, którym zresztą brakowało odpowiednich kompetencji. Jeden z nich był protestantem, kolejny nadużywał alkoholu, a jeszcze inny niespodziewanie opuścił osadę. Zdaniem

---

odnotował, że katolicką szkołę w Borawskich erygowano w początkowych latach funkcjonowania placówki duszpasterskiej w Olecku. Podana informacja wzbudza jednak wątpliwości; zob. AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1909.

⁵¹ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (17 II 1880).

⁵² Zob. AAWO, AB IV 28, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland pro 1883.

⁵³ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg (3 VI 1929).

⁵⁴ Op. cit. (28 XI 1929).

ks. Schneidera opisywaną placówkę oświatową zamknięto ostatecznie ze względu na małą liczbę dzieci w wieku szkolnym⁵⁵ oraz biedę miejscowej ludności (większość z nich zajmowała się sitarstwem). Warto nadmienić, że z czasem oddano tę nieruchomość w dzierżawę. W 1872 r. informowano, że kuratus olecki sprawuje nabożeństwa w Koziej Górze dwa razy w roku (na początku roku oraz jesienią). Koszty pokrywało towarzystwo ubezpieczeń od ognia (Aachener und Münchener Feuer-Versicherung) przekazując duszpasterzowi rocznie ok. 30 talarów *ad pias causas*⁵⁶. Wierni gromadzili się w budynku dawnej szkoły. Kolejnym dojazdowym punktem duszpasterskim były Maciejowięta, do których duszpasterz musiał pokonać 45 km. W tej miejscowości już w 1872 r. msze św. odbywały się dwa razy w roku w prywatnym domu. Koszty dojazdu pokrywało wspomniane towarzystwo ubezpieczeń od ognia⁵⁷. W 1909 r. odnotowano, że w Koziej Górze nie ma już dzieci w wieku szkolnym, a dla nielicznych osób starszych, którzy pozostali w tej osadzie, sprawowano 8 razy w roku katolickie nabożeństwa⁵⁸. Biskup Andrzej Thiel polecił w 1891 r. oleckiemu kuratusowi, ks. Franzowi Schnarbachowi, aby dziesięć razy w ciągu roku sprawował także nabożeństwa dla gołdapskich katolików⁵⁹. W 1915 r. funkcjonowało kilka punktów katechetycznych na obszarze kuracji oleckiej, m.in. w Olecku, Borawskich, Doliwach i Kukowie⁶⁰.

Wybrane aspekty duszpasterskie

W 1853 r. ochrzczono w oleckiej stacji misyjnej 6 osób oraz pochowano 2 zmarłych. Rok później odnotowano 17 chrztów, 2 śluby i 13 pogrzebów, zaś w 1876 r. – 18 chrztów, 5 ślubów i 9 pogrzebów. Od erygowania placówki do 1876 r. udzielono 592 chrztów, pobłogosławiono 112 związków małżeńskich oraz pochowano 411 zmarłych. Tegoż

⁵⁵ W 1872 r. było 12 dzieci; zob. Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872).

⁵⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872); *Die katholische Kirche in Goldap (Ostpreußen)*, „Bonifatiusblatt” 1902, nr 9, s. 133.

⁵⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872), (1877). W 1902 r. podano informację, że w Maciejowiętach ks. Joseph Knorr sprawował nabożeństwa nie w prywatnym domu, lecz w gospodzie; zob. *Die katholische Kirche in Goldap (Ostpreußen)(Schluß)*, „Bonifatiusblatt” 1902, nr 12, s. 219.

⁵⁸ AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1909.

⁵⁹ *Die katholische Kirche in Goldap (Ostpreußen)(Schluß)*, s. 219; M. Jodkowski, *Dzieje katolickiej placówki duszpasterskiej w Gołdapi w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 3, s. 306.

⁶⁰ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1916; zob. także AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland für das Jahr 1912.

roku uczestniczyło w niedzielnych i świątecznych nabożeństwach 60-100 wiernych. Czasami gromadziło się do 200 osób, ale niejednokrotnie przychodziło poniżej 50. Zdarzały się msze św. niedzielne i świąteczne, szczególnie zimą, w czasie których liczba wiernych spadała do 20, a nawet do 10⁶¹. W 1879 r. udzielono ok. 800 komunii św., a w okresie wielkanocnym – ok. 500. Zgłoszono wówczas 24 chrzty, 5 ślubów i 8 pogrzebów. Duszpasterz twierdził, że wielokrotnie grzebano zmarłych bez udziału księdza na ewangelickich cmentarzach. Zapewne miało to związek z odległościami, jakie należało pokonać do katolickich miejsc pochówku, które znajdowały się jedynie w Olecku, Borawskich i Koziej Górze. Na msze św. niedzielne przychodziło wówczas 30-50 wiernych⁶². W 1887 r. ochrzczono 17 osób, asystowano przy 2 ślubach i pochowano 10 zmarłych. Udzielono 420 komunii św. w ciągu roku, a w okresie wielkanocnym – 350. Frekwencja wiernych na nabożeństwach była uzależniona w dużym stopniu od warunków atmosferycznych. W niedzielnych mszach św. brało udział ok. 50 wiernych, zaś w celebracji niektórych uroczystości nawet 80-100⁶³. Oprócz Olecka, msze św. odprowadzano raz w miesiącu w Borawskich, w tamtejszym budynku przeznaczonym na szkołę katolicką. Również w Koziej Górze celebrowano comiesięczne nabożeństwa w dawnej szkole katolickiej. Poza tym dwa razy do roku kuratus dojeżdżał do wsi Maciejowięta, aby w domu protestanta sprawować liturgię katolicką. Warto wspomnieć, że katolicy z Gołdapi dwa razy w ciągu roku mieli możliwość udziału we mszach św. celebrowanych dla wojska⁶⁴.

W 1894 r. odnotowano 14 chrztów, 1 ślub i 7 pogrzebów. Udzielono wówczas 610 komunii św., a w okresie wielkanocnym – 238. W ciągu trzech wcześniejszych lat dwie osoby dokonały apostazji. Na msze św. niedzielne przychodziły przeciętnie 64 osoby. Duszpasterz nadal sprawował raz w miesiącu msze św. w Borawskich i Koziej Górze. Oprócz tego dojeżdżał dwa razy w roku z posługą sakramentalną do Kleszczewa w powiecie oleckim⁶⁵. W 1902 r. zgłoszono 19 chrztów i 5 pogrzebów. Komunię św. w ciągu roku przyjęły 602 osoby, a w okresie wielkanocnym – 312. W niedzielnych mszach św. uczestniczyło średnio

⁶¹ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1877).

⁶² Op. cit. (17 II 1880).

⁶³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht v. J. 1888; por. AAWO, AB IV 26, Visitationsbericht über das Dekanat Samland pro 1888.

⁶⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht v. J. 1888.

⁶⁵ Op. cit. vom Jahre 1895.

55 osób⁶⁶. Sześć lat później odnotowano 29 chrztów (z czego 6 dzieci polskich robotników sezonowych), 3 śluby i 11 pogrzebów (2 osoby zmarły nagle, bez przyjęcia wiatyku)⁶⁷. W 1909 r. ochrzczono 26 osób, asystowano przy zawarciu 3 ślubów i pochowano 9 zmarłych⁶⁸. Do komunii św. wielkanocnej przystąpiło 323 wiernych. Do Pierwszej Komunii św. dopuszczono 7 osób⁶⁹. W protokole powizytacyjnym z 1911 r. dziekan dekanatu sambijskiego zauważył, że w kuracji nie wprowadzono jeszcze popołudniowego nabożeństwa niedzielnego⁷⁰. W 1912 zgłoszono 22 chrzty (w tym 4 z rodzin mieszanych wyznaniowo i 3 nieślubne), 3 śluby i 9 pogrzebów (dwie osoby dorosłe zmarły bez namaszczenia)⁷¹. Warto nadmienić, że msze św. w Koziej Górze celebrowano w tzw. trzeci dzień Bożego Narodzenia i Zielonych Świątek, w trzecią niedzielę po Wielkanocy i w niedzielę po 29 września, czyli po święcie św. Michała Archanioła⁷². W 1915 r. ochrzczono 19 dzieci (w tym 4 nieślubne) oraz pochowano 14 zmarłych. Nie asystowano przy zawarciu związku małżeńskiego. Udzielono wówczas 712 komunii św., a w okresie wielkanocnym – 313. W niedzielnych mszach św. uczestniczyło około 150 wiernych⁷³.

W 1920 r. sakramentu chrztu udzielono 36 dzieciom (w tym 12 z rodzin mieszanych wyznaniowo i 5 nieślubnym), w 1921 r. – 37 (w tym 9 z rodzin mieszanych i 5 nieślubnym), a w 1922 r. – 33 (w tym 4 z rodzin mieszanych i 13 nieślubnym). Odnotowano następującą liczbę zawartych związków małżeńskich: w 1920 r. – 16 (w tym 5 małżeństw mieszanych wyznaniowo z katolickim narzeczoną i 6 z katolicką narzeczoną), w 1921 r. – 14 (w tym 4 z katolickim narzeczoną i 3 z katolicką narzeczoną), zaś w 1922 r. – 11 (w tym 4 z katolickim narzeczoną i 1 z katolicką narzeczoną). W 1921 r. jedna osoba przyjęła wiarę katolicką, zaś 6 katolików zadeklarowało apostazję. Rok później zgłoszono 1 konwersję na katolicyzm, a 2 osoby wyrzekły się tej konfesji. W przeciągu trzech lat zwiększyła się liczba udzielonych komunii św. wielkanocnych: w 1920 r. – 456, w 1921 r. – 476, natomiast w 1922 r. –

⁶⁶ Op. cit. vom Jahre 1902.

⁶⁷ AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland im Jahre 1909.

⁶⁸ Op. cit. 1910.

⁶⁹ Op. cit. 1909.

⁷⁰ Op. cit. 1911.

⁷¹ Op. cit. 1913.

⁷² AAWO, AB B 279, Visitationsbericht aus dem Dekanate Samland für das Jahr 1912.

⁷³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1916.

514⁷⁴. W 1926 r. ks. Zink odnotował, że msze św. w Olecku są sprawowane w każdą niedzielę i dzień świąteczny. Poza tym katolickie nabożeństwa celebrowano w każdą drugą niedzielę miesiąca w Borawskich. Warto zauważyć, że nie wspomiano już o stacji duszpasterskiej w Koziej Górze⁷⁵. W 1932 r. niedzielne i świąteczne msze św. w Olecku odbywały się o godz. 9.30, z wyjątkiem drugiej niedzieli miesiąca, w której przypadała ona o godz. 7.00 w okresie letnim, natomiast o 9.00 - w zimowym. W Borawskich zaś gromadzono się na wspólnej liturgii w drugą niedzielę miesiąca o 10.00 latem i o 11.00 zimą⁷⁶. W połowie lat trzydziestych XX wieku msze św. niedzielne celebrowano w Olecku o godz. 7.00 i 9.30 (suma). W Borawskich odprawiano nabożeństwa w drugą niedzielę miesiąca o godz. 7.00, zaś w Kijewie (w budynku tamtejszej szkoły) – w ostatnią niedzielę miesiąca o godz. 7.00⁷⁷.

Ludność katolicka

W tzw. sprawozdaniu misyjnym z 1872 r. informowano, że poza miastem i powiatem oleckim, duszpasterz roztaczał pastoralną opiekę nad katolikami zamieszkującymi również powiat gołdapski (w odległości 3-8 mil od Olecka). Nie była znana dokładna liczba katolików należących do opisywanej kuracji; wynosiła ona jednak co najmniej 200. Poza Oleckiem wśród miejscowości, w których odnotowano liczniejsze grupy tej konfesji, wymieniano Borawskie i Krupin (wspólnoty polsko i niemieckojęzyczne). W Borawskich (ok. 2 mil od Olecka) liczba ludności katolickiej wynosiła 70-80, natomiast w Krupinie – ok. 30 (z osobami zamieszkującymi okolicę tej wsi – ponad 50). W powiecie gołdapskim, w Koziej Górze i okolicy (ok. 3 mil od Olecka) konfesję katolicką wyznawało 60-70 wiernych, natomiast w Maciejowiętach i okolicy (ok. 5-8 mil od Olecka) – ok. 40⁷⁸.

Zgodnie z informacjami zapisanymi przez ks. Knorra w tzw. sprawozdaniu misyjnym z 1877 r., w Olecku mieszkało 20 katolików, w Borawskich – ok. 100, zaś w Krupinie i Monetach – ok. 50. Pozostali żyli w rozproszeniu na terenie powiatów gołdapskiego i oleckiego. Ogólna liczba wiernych należących do kuracji oleckiej nie była bliżej

⁷⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1923.

⁷⁵ Op. cit. 1926.

⁷⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg, Missionsbericht 1932.

⁷⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg, Missionsbericht 1935; por. *Diasporaführer*, Paderborn 1937, s. 137-138.

⁷⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872).

sprecyzowana. Kuratus uważał, że katolików, którzy nie utrzymywali kontaktów z duszpasterzem było nawet 100-200⁷⁹.

W 1879 r. liczba ludności na obszarze oleckiej placówki duszpasterskiej (powiaty gołdapski i olecki) wynosiła ok. 90 000 różnych wyznań i religii. W Olecku mieszkało ok. 25 katolików (łącznie z dziećmi), zaś w pozostałych miejscowościach należących do kuracji – ok. 600 (łącznie z dziećmi). Liczba katolickich rodzin równała się 90. Przeważnie były one biedne. Około 50 dzieci w wieku szkolnym uczęszczało do protestanckich szkół⁸⁰. W 1888 r., a zatem w czasie tzw. rugów pruskich, odnotowano 549 katolików należących do opisywanej kuracji (w tym 76 w Olecku). Oprócz tego na obszarze placówki duszpasterskiej stacjonowało 21 żołnierzy tejże konfesji. Kuracja liczyła 53 katolickie rodziny i 98 mieszanych wyznaniowo. Dzieci w wieku szkolnym było 89 (w tym 9 w Olecku). Wszystkie chodziły do szkół ewangelickich⁸¹. W 1895 r. do oleckiej kuracji należało 438 katolików (w tym 48 z Olecka). Liczba dzieci objętych obowiązkiem nauczania stanowiła 66 (w tym 5 z Olecka)⁸².

W 1902 r. na obszarze kuracji mieszkało 460 katolików (w tym 57 w Olecku). Liczba dzieci w wieku szkolnym wynosiła 28 (w tym 4 w Olecku)⁸³. W 1916 r. odnotowano 528 katolików oleckiej placówki duszpasterskiej (w tym 103 w Olecku). Liczba dzieci zobowiązanych do edukacji szkolnej wzrosła do 140 (w tym 36 z Olecka)⁸⁴. W 1922 r. należało do kuracji 777 katolików. W katolickich lekcjach religii brało udział 55 uczniów. Ok. 20 dzieci nie objęto katolickim nauczaniem⁸⁵.

Cztery lata później liczba katolików wynosiła 832. Ok. 60 osób tego wyznania przebywało czasowo na obszarze opisywanej placówki duszpasterskiej. Do niekatolickich szkół uczęszczało ok. 60 dzieci, z których ok. 40 uczestniczyło w katolickiej katechezie⁸⁶. W 1932 r. na terenie kuracji oleckiej mieszkało ok. 650 katolików, z czego 150 w Olecku. Oprócz tego przebywało czasowo na jej obszarze 40 osób tej konfesji, którzy wykonywali prace sezonowe. Dzieci objętych obowiązkiem nauczania było 124 (w tym 33 z Olecka). Aż 71 nie brało udziału

⁷⁹ Op. cit. (1877).

⁸⁰ Op. cit. (17 II 1880).

⁸¹ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht v. J. 1888.

⁸² Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht vom Jahre 1895.

⁸³ Op. cit. 1902.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1923.

⁸⁶ Op. Cit. 1926.

w katolickich lekcjach religii⁸⁷. Trzy lata później do kuracji należało jedynie 580 katolików (z czego 180 w Olecku). Zgłoszono 137 katolickich uczniów (z czego 32 w Olecku). Dzięki zatrudnieniu katolickiego nauczyciela wędrownego, który mieszkał w Olecku, na katechezę nie uczęszczał jedynie jeden katolik. Warto wspomnieć, że liczba niekatolików na obszarze administrowanym przez duszpasterza oleckiego wynosiła ok. 40 200 (w tym 6200 w Olecku)⁸⁸. Rok przed wybuchem drugiej wojny światowej kuracja olecka liczyła ok. 650 wiernych (w tym ok. 200 w Olecku). Czasowo przebywało na jej obszarze 50 osób tego wyznania. Dzieci objętych obowiązkiem nauczania było 137 (z czego 23 w Olecku). Ok. 10 nie brało udziału w katolickiej katechezie⁸⁹.

Finanse

W 1872 r. kapitał fundacji mszalnych stanowił 1000 talarów. Na poczet pensji kuratusowi przekazywano 400 talarów rocznie z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku. Oprócz tego pobierał przychody z *iura stole*, posiadał darmowe mieszkanie, mógł korzystać z ziemi znajdującej się na tyłach plebanii oraz otrzymywał odsetki z kapitału proboszczowskiego (określanego wówczas jako fundusz *pro persolutis missio*)⁹⁰.

W 1877 r. kapitał placówki duszpasterskiej wynosił 300 marek oraz około 20 morgów ziemi. Nie gromadzono w tym czasie kapitału budowlanego. Kapitał fundacji mszalnych opiewał na 2625 marek, z czego odsetki stanowiły 117,40 marek rocznie. Kapitał fundacji proboszczowskich równał się 695 marek. Otrzymywano z niego 30 marek przychodu rocznie. Diecezjalny komitet Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku przekazywał kuratusowi 1200 marek rocznie w ramach wynagrodzenia⁹¹.

W 1879 r. na pensję kuratusa składały się następujące przychody: z fundacji mszalnych – 69,50 marek, z *iura stole* – ok. 30 marek, z donacji miejscowej wspólnoty katolickiej – ok. 75 marek, z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku – 1200 marek oraz z kapitału fundacji proboszczowskich – 30 marek. W sumie roczna pensja oleckiego kuratusa wynosiła 1400 marek⁹².

⁸⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg, Missionsbericht 1932.

⁸⁸ Op. cit. 1935.

⁸⁹ Op. cit. 1938.

⁹⁰ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (1872).

⁹¹ Op. cit. (1877).

⁹² Op. cit. (17 II 1880).

W 1888 r. kapitał funduszy parafialnych opiewał na 925 marek, z czego 625 marek stanowiło fundusz budowlany. Kapitał beneficjów erygowanych przy kuracji wynosił 3525 marek, natomiast tzw. proboszczowski (czyli fundusz dotacji na rzecz miejscowego kuratasa; doliczano do niego prawdopodobnie wartość inwentarza) – 750 marek. Z dzierżawy nieruchomości gruntowych w Borawskich otrzymywano rocznie 108 marek, natomiast wynajem budynków przynosił dochód o wartości 120 marek rocznie. Z wynajmu dawnego obiektu szkolnego w Koziej Górze otrzymywano 36 marek rocznie. Kapitał dojazdowej stacji duszpasterskiej w Borawskich równał się 100 marek, natomiast w Koziej Górze – 50 marek. Warto wspomnieć, że kuracja nie posiadała w tym czasie zadłużenia⁹³. W ramach wynagrodzenia kuratus otrzymywał następujące donacje: z fundacji mszalnych – 141,40 marek, z tzw. kapitału proboszczowskiego – 33,75 marki, z *iura stole* – ok. 50 marek, ze zwyczajowej dziesięciny w przeliczeniu na pieniądze – 50 marek, z dzierżawy nieruchomości i budynków kościelnych – 170 marek oraz z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku – 1200 marek. W sumie roczna pensja kuratasa stanowiła 1645,15 marek⁹⁴. Należy także nadmienić, że dzięki porozumieniu z rejencją w Gąbinie, kuratus olecki udzielał dwa razy w ciągu miesiąca katolickich lekcji religii w Borawskich i Krupinie, za co miał otrzymywać wynagrodzenie z funduszy państwowych⁹⁵.

W 1894 r. kapitał parafialny wynosił 1100 marek (z czego 800 marek należało do funduszu budowlanego), nieobciążonych fundacji proboszczowskich (czyli fundusz dotacji na rzecz miejscowego kuratasa) – 750 marek, zaś fundacji mszalnych – 3775 marek. Z dzierżawy nieruchomości gruntowych w Borawskich (7,53 ha) uzyskano w tym czasie 100 marek, zaś z wynajmu domu i budynków gospodarczych – 106 marek. Z nieruchomości w Koziej Górze otrzymano 36 marek. Kapitał dojazdowej stacji duszpasterskiej w Borawskich zwiększył się do 275 marek, natomiast w Koziej Górze – do 200 marek. Na pensję kuratasa składały się następujące wpływy: z fundacji mszalnych – 148,24 marek, z tzw. kapitału proboszczowskiego – 37,07 marek, z *iura stole* – ok. 20 marek, ze zwyczajowej dziesięciny w przeliczeniu na pieniądze – 52,35 marki, z dzierżawy nieruchomości i budynków kościelnych – 175 marek oraz z diecezjalnego komitetu Stowarzyszenia św. Bonifacego

⁹³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht v. J. 1888.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem v. J. 1888.

i Wojciecha we Fromborku – 1200 marek. W sumie kuratus zarabiał 1632,66 marki rocznie⁹⁶.

W 1902 r. kapitał parafialny stanowiący w całości fundusz budowlany wynosił 600 marek, nieobciążonych fundacji proboszczowskich (fundusz dotacji na rzecz miejscowego kuratusa) – 675 marek, zaś fundacji mszalnych – 5375 marek. Kapitał dojazdowej stacji duszpasterskiej w Borawskich opiewał na 218,54 marek w gotówce i 675 marek w papierach wartościowych, natomiast dojazdowej stacji duszpasterskiej w Koziej Górze – na 94,45 marki w gotówce i 250 marek w papierach wartościowych. W ramach wynagrodzenia kuratus otrzymywał następujące donacje: z nieobciążonych funduszy (za dzierżawę ziemi) – 160 marek, z fundacji mszalnych – 150 marek, z innych fundacji założonych przy kuracji – 37 marek, z *iura stole* i z ofiar miejscowej wspólnoty katolickiej – 80 marek, ze Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku – 1200 marek. W sumie roczna pensja kuratusa równała się 1627 marek⁹⁷.

W 1915 r. duszpasterz olecki otrzymywał następującą roczną gratyfikację z funduszy państwowych za przeprowadzone lekcje religii: w Olecku – 160 marek, Borawskich – 700 marek oraz Krupinie – 200 marek. Lekcje w innych punktach katechetycznych nie były wynagradzane; z kasy biskupiej przekazywano jedynie rekompensatę za dojazdy. Kapitał funduszy parafialnych zgromadzonych przy kuracji oleckiej wynosił 1350 marek, dojazdowej stacji duszpasterskiej w Borawskich – 1075 marek, zaś stacji duszpasterskiej w Koziej Górze – 400 marek. Kapitał fundacji mszalnych wzrósł do 7375 marek. Roczna pensja kuratusa opiewała na 2700 marek, z czego 1900 przekazywał komitet diecezjalny Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku⁹⁸.

Powyższe stowarzyszenie gwarantowało oleckim duszpasterzom roczną zapomogę, która stanowiła istotne źródło ich utrzymania. Na początku lat dwudziestych XX wieku wspomniana dotacja wynosiła jedynie 4000 marek rocznie. Kuratus opłacał z niej pensję gospodyni (1500 marek rocznie), oświetlenie (500 marek) i opał (2000 marek). Ponadto uskarżał się, że z własnych dochodów pokrywa kupno katechizmów oraz dojazdy do pozamiejscowych stacji duszpasterskich. Prośba o podwyżkę zapomogi spotykała się z odmową komitetu diecezjalnego stowarzysze-

⁹⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht vom Jahre 1895.

⁹⁷ Op. cit. 1902.

⁹⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1916.

nia ze względu na brak dodatkowych środków finansowych⁹⁹, natomiast skierowana bezpośrednio do zarządu generalnego przyniosła oczekiwany skutek. W 1921 r. przekazano za pośrednictwem Kurii Biskupiej we Fromborku 1000 marek jako jednorazowy dodatek do wynagrodzenia¹⁰⁰. Warto wspomnieć, że rok później kuratus otrzymał z tego źródła dodatkowe 2000 marek¹⁰¹, jednak wobec galopującego wzrostu cen zapomoga okazała się jedynie symbolicznym gestem. Ks. Zink posiadając roczny dochód o wartości 15 000 marek nie był w stanie sprostać piętzącym się potrzebom duszpasterskim. Zarząd generalny stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn przyznał mu 17 października 1922 r. dodatkową dotację o wartości 5000 marek¹⁰².

W pierwszym kwartale 1923 r. dług ciężący na oleckiej kuracji wynosił 103 000 marek. Pobierano wówczas podatek kościelny, który stanowił 10% wartości podatku dochodowego¹⁰³. Dwa lata później stawki podatku kościelnego wzrosły do 15% wartości podatku dochodowego. Zakładane wpływy równały się 1388,20 marek, natomiast rzeczywisty dochód opiewał na 521,14 marek¹⁰⁴. W 1931 r. na podatek kościelny składało się 12% wartości podatku dochodowego i 15% wartości podatku gruntowego. Otrzymano z tego źródła 920 marek, zamiast postulowanych 1700 marek. W tym czasie pobierano w kuracji również „Kirchgeld”, czyli podatek obejmujący wszystkich członków wspólnoty katolickiej, którzy ukończyli osiemnasty rok życia i podlegali państwowemu opodatkowaniu z racji odpowiednich dochodów lub posiadanych gruntów. Dochód z niego stanowił 12 marek¹⁰⁵. W połowie lat trzydziestych XX wieku stawki podatku kościelnego uległy niewielkiej modyfikacji. Zdecydowano, że będzie równał się 10% wartości podatku dochodowego i 15% wartości podatku gruntowego. W 1934 r. miało wpłynąć z tego źródła 1194,50 marki, natomiast uzyskano jedynie 920,35 marek. Z „Kirchgeld” otrzymano 190 marek¹⁰⁶. W 1937 r. na poczet podatku kościelnego przekazywano 8% wartości podatku dochodowego i 15% wartości podatku gruntowego. Dzięki temu obciążeniu przychody kuracji powiększyły się o 950 marek, zamiast postulowanych 1043,42

⁹⁹ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa (17 VI 1921).

¹⁰⁰ Op. cit. (11 VIII 1921).

¹⁰¹ Op. cit. (9 III 1922).

¹⁰² Op. cit. (19 IX 1922).

¹⁰³ Arch. Paderborn, Teczka: Marggrabowa, Missionsbericht 1923.

¹⁰⁴ Op. cit. 1926.

¹⁰⁵ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg, Missionsbericht 1932.

¹⁰⁶ Op. cit. 1935.

marek. Dochody z „Kirchgeld” zmalały nieznacznie do 180 marek¹⁰⁷. Na pokrycie zadłużenia oleckiej kuracji Stowarzyszenie św. Bonifacego przekazało w maju 1939 r. 1000 marek¹⁰⁸, w październiku 1939 r. – 2000 marek¹⁰⁹, zaś w lutym 1940 r. – 3000 marek¹¹⁰. Ponieważ przed ostatnią transzą udało się zniwelować dług kuracji, zamierzano nadwyżkę finansową przeznaczyć na prace remontowe przy oleckim kościele i plebanii¹¹¹. Stowarzyszenie zaaprobowало powyższe plany wydatkowe opisywanej kuracji¹¹².

* * *

Pastoralna troska władz diecezji warmińskiej o ludność katolicką osiedlającą się na wschodnich rubieżach Prus stała się przyczyną erygowania w Olecku placówki duszpasterskiej. Ze względu na niewielką liczbę wiernych funkcjonowanie tej stacji misyjnej było uzależnione od pomocy nie tylko lokalnego Kościoła, ale również stowarzyszeń i organizacji, które wspierały katolików w diasporze. Nieocenioną rolę w tym względzie odegrało Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha we Fromborku, które dotowało m.in. pensję oleckich duszpasterzy. Druga wojna światowa spowodowała zmianę przynależności politycznej Olecka, a tym samym kolejną cezurę czasową w historii katolickiej placówki duszpasterskiej. Jej obiekty sakralne, będące świadectwem troski wiernych o miejsca kultu, stały się dziedzictwem kulturowym regionu.

---

¹⁰⁷ Op. cit. 1938.

¹⁰⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Treuburg (26 V 1939).

¹⁰⁹ Op. cit. (17 X 1939).

¹¹⁰ Op. cit. (24 II 1940).

¹¹¹ Op. cit. (8 V 1940).

¹¹² Op. cit. (24 V 1940).

THE HISTORY OF THE CATHOLIC PASTORAL INSTITUTION IN OLECKO IN THE 19 TH AND THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Summary

In 1853, a Catholic mission station was founded in Olecko. Land property was bought with an intention to build a church. Johannes Osinski became the first priest of this town on 22nd May 1853. His duties included the organisation of Catholic ministry in the Olecko district. In the years 1859-1861, a Neogothic church was built in Olecko; it was blessed on 1st December 1861. Bishop Antoni Frenzel dedicated the temple to the Holy Cross and Saint Adalbert on 27th August 1862. A Catholic school in this town was founded probably in 1866, but it was closed quite soon afterwards. Rural chapels serviced by the priest of Olecko were founded, among others, in a village named Borawskie and in a settlement named Kozia Góra (Ziegenberg). At the end of the 19th century, the priest from Olecko also celebrated Catholic Masses in Goldap. One of the greatest problems of the Catholic community in Olecko was to guarantee appropriate remuneration for the priest. He received an yearly allowance from the Boniface and Adalbert Association in Frombork. Numerous construction and redecoration works on the church buildings were also funded from this source. In 1929, the legal status of the Olecko pastoral institution was approved by the state authorities.